

מחול בארבעה צעדים: על המעבר ל"למידה מרחוק" בבית הספר למחול סמינר הקייבוצים, אביב 2020

שלומית עופר

גררה הודעות ביטול למשפחות, ובמקביל התארגנות של סטודנטים ומרצים מבית הספר למחול שהתנדבו לשמש כקהל באירוע, כדי לגרום לרקדנים להרגיש שהם נמצאים במופע אמיתי. בהמשך אותו אחר הצהריים – הוחלט על דחיית המופע של הסטודנטים משנה ג' למועד בלתי ידוע. הנחיות הריחוק הפיזי-חברתי תפסו אותנו בליבה של העשייה, כמו רבים אחרים באקדמיה, בעולם המחול ומחוצה לו. יציאנו לדרך למחול בארבעה צעדים שסופו לא ידוע.

צעד ראשון: קדמה

עוד יותר ממרבית תחומי הדעת הנלמדים במסגרות אקדמיות, שינוי פורמט הלמידה והעברתו ללמידה מרחוק כדי לענות על דרישות ה"ריחוק החברתי" (שלאחר מכן הוגדר יותר במדויק כריחוק פיזי) אתגר משמעותי את ההוראה, הלמידה ותוכנית הלימודים במחול בכלל, ובכלל בבית הספר למחול בסמינר הקיבוצים. בדומה לתהליכי הוראה-למידה בתחומים אחרים, הנוכחות בצוותא – מורה ותלמידים – בסביבה משותפת, האפשרות של קיום שיתוף במסגרת של קבוצת הלומדים ומתן משוב ישיר – מהווים את ליבתו של המפגש הלימודי במרבית מתחומי הדעת. אך בהתייחד מתחומי הדעת השונים, ואף בהשוואה ללמידה בתחומי האמנות – עולם המחול (ולמידתו) מתאפיין בהיבט ייחודי מרכזי:

לצד המפגש האנושי, במרבית מתחומי האמנות השונים קיימים מתווכים בהם מוטבעים (imprint) תהליכי הלמידה – בין שמוחשיים, כגון חומר, קנבס וצבעים, כלי נגינה, או תוכנות מחשבים מתקדמות; ובין שמופשטים, כגון טקסט, פרטיטורה ותסריט; מתווכים אלה מעורבים בהתפתחות הידע ו/או המיומנויות הנלמדות; משמרים את ההתקדמות בלמידה בעיצובם המתפתח, ומאפשרים להמשיך את היצירה/התרגול לאחר הפסקה.

אביב 2020. ימי הקורונה. יחד עם כל מערכת החינוך נדרש בית הספר למחול בסמינר הקיבוצים לעבור ללמידה מרחוק. במאמר זה אנסה להתבונן בחוויות ותחושות שליוו אותי בדרך, התהליכים שעברנו, סוגי ההתמודדות השונים אליהם נדרשנו והפתרונות שיצרנו יחד – סטודנטים, מורים, והצוות הניהולי. חשוב להדגיש כי טקסט זה נכתב כאשר אנו עדיין בעיצומו של אירוע מתמשך, ולכן משתקפת כאן התבוננות ראשונית ותמונת-מצב חלקית. הטקסט מוקדש בהערכה רבה לשותפותי בניהול בית הספר למחול – טליה פז, המנהלת האמנותית, קרן אלישע, מזכירת בית הספר, ולכל צוות המורים – על התגייסות ויוזמה, אחריות ונדיבות, ובעיקר על השראה יום-יומית מאמנות הוראת המחול.

יום חמישי ה־12 במרץ. השפעתו של וירוס הקורונה כבר נוכחת בהיבטים שונים של החיים והחשש מהחמרת תנאי העבודה קיים ברקע; לצידו עדיין מתקיימת שגרה של הוראה-למידה. באותו יום נערכנו בבית הספר למחול במכללת סמינר הקיבוצים לאירוע הסיום של "המכינה למחול" לאחר שישה חודשי פעילות. אירוע זה של המכינה – מסגרת קדם אקדמית לשיפור יכולות הביצוע לקראת קבלה למסלול האקדמי – תוכנן להתחיל בשעה 19:00 בנוכחות בני המשפחות של המסיימות שיגיעו מרחבי הארץ; חזרה נגרלית לקראת המופע, יחד עם כל המורות וצוות ההפקה, תוכננה לשעה ארבע אחר הצהריים. לתחילת השבוע העוקב (15 במרץ) תוכנן שבוע של חזרות טכניות לקראת מופע הקומפוזיציה של שנה ג', שהיה האירוע המרכזי עבור רבים מהסטודנטים במהלך לימודיהם בבית הספר למחול.

בצהרי אותו יום בשעה 14:00, התקבלה שיחת טלפון מדיקאן הפקולטה לאמנויות – מסגרת האם שלנו: לאור הנחיות של הנהלת המכללה, לא יתאפשר לקיים את האירוע הערב בנוכחות קהל ואורחים שמחוץ למכללה. החלטה זו

ואילו המחול הינו אמנות הגוף לעצמו, והגוף ביחסיו עם סביבתו. שגרת העבודה של אנשי המחול – תלמידים, מורים, יוצרים, כוריאוגרפים – מתקיימת תוך אינטראקציה גופנית; *"לנוכחות הגופנית המשותפת בחלל ובזמן יש משקל רב בעיצוב התחושות והמחשבות שלנו"* כתב רן בראון ביחס לאמנות המחול כמופע ‏(הארץ, 9/4/2020), ולהערכתי, מרבית ממורי המחול ותלמידיהם יזדהו עם אמירה זו גם בהתייחס לתהליכי הלמידה במחול. אנו זקוקים לנוכחות הגופנית־נפשית רוחנית של תלמידינו כדי לדייק בהעברת המסרים – בין שמודגמים או נאמרים; בדרך כלל משוב ללומדים ניתן על סמך ביצוע חי, המאפשר לראות לא רק את הפעולה כחוויה כוללת, אלא גם את הדקויות של אופן הביצוע.

הסיטואציה החדשה אליה נדרשנו – של בידוד, סגר וצמצום האינטראקציה הגופנית־תנועתית הובילה למספר חסכים בסיסיים, ביניהם: חוסר אפשרות לתרגול סדיר לשם שמירה ושכלול מיומנויות; פעילות במרחב תנועה מצומצם ולא מותאם (כגון על רצפת אבן במקום העץ הבולם זעזועים); וכן הצורך למקד את המבט במסך במהלך שיעור מקוון. תהליכים אלה יצרו הגבלות ייחודיות על הוראה ולמידה במחול, וזה האתגר שפגש אותנו במהלך אותו סוף שבוע של ה־13-14 במרץ, כאשר הבנושמסגרת הלמידה כפי שהיכרנו מסתיימת לעת עתה, ועלינו להיערך להוראה אחרת.

צעד שני: חמישה שלבי האָבל בהילוך מזורז: מהכחשה לקבלה והסתגלות
הדימוי שצץ בתודעתי כמסייע לתאר את מה שעבר במהלך אותו סוף שבוע וראשית השבוע שאחריו על מרבית המורים היה מודל חמשת שלבי האבל של אליזבת קובל־רוס ודיוויד קסלר (Ross & Kessler, 2005-Kübler). השלבים הכלולים במודל זה: הכחשה – כעס – משא ומתן – עצב – קבלה, מבטאים ומתארים את גלגולן של התחושות שעלו בעיקר מהמורים האמונים על ההוראה של מקצועות המחול המעשיים. מורים אלה, ששיעוריהם מתמקדים בשיטות תנועה ושכלול יכולת (בלט קלס, מודרני ועכשווי), ובתהליכים אישיים־יצירתיים (קונטקט, אימפרוביזציה וקומפוזיציה), מצאו עצמם מנותקים מדרכי ההוראה העיקריות שלהם – הגוף הנוכח והמניב של תלמידיהם והשהות בסביבת הוראה מותאמת המשותפת ללומדים ולמורה.

תכתובות במייל ושיחות בטלפון במהלך אותו סוף שבוע אופיינו באמירות: "לא ייתכן שזה מה שמצופה ממני", "אין שום ערך מוסף לדרך ההוראה הייחודית שלי/ ללמידת התחום בצורה כזו" ואף "אני מעדיף/ פה לחכות ולקיים שיעורים מרוכזים בעתיד, כשיתאפשר". למרות תחושות של אי וודאות גדולה, עודדנו את המורים לחפש ולמצוא פתרונות זמניים (כך האמנו), שיאפשרו לנו לגשר על פרק הזמן של שלושה השבועות הבאים עד לחופשת הפסח. ברקע היה נוכח האתגר – לוודא שמתקיימת למידה ראויה, כזו שתצדיק את הקרדיט שינתן, ולמנוע את אובדן הסמסטר.

האתגר המשותף לכלל המורים היה בריחוק מהלומדים ובהסתמכות על כלים טכנולוגיים שיש ללמוד מהר ולאמץ (ולא פעם גם כושלים ברגע האמת). לצד זה, ניתן למיין באופן מכליל את התאמת שיעורי המחול לצורת ההוראה החדשה לשלוש קבוצות עיקריות, לפי גרעין ההוראה ומטרותיה:

שיעורי המחול העיוניים (כגון היסטוריה של מחול, מוזיקה, מדעי גוף האדם): שיעורים אלה מבוססים גם בשגרה על שפה מקצועית המתווכת את הידע, לצד הדגמות, התנסויות, "מעבדות" ותרגילים. מכאן שמלאכת ההתמרה להוראה מרחוק אומנם דרשה עבודה מקצועית וטכנית רבה, אך בבסיסה התאפשרה ללא שינוי מהותי באופי הלמידה. במקצועות אלה נערכו הרצאות – סינכרוניות או מוקלטות, ניתנו מטלות של קריאה/ צפייה/ האזנה, ונערך מפגש לדיון בסוגיות ומענה לשאלות.

שיעורי המחול המעשיים בסוגות בעלות שפה מובחנת ו/ או ידע תאורטי מוגדר (כגון בלט קלסי, כתב תנועה אשכולי־וכמן, חלק משיטות המחול המודרני): סוגות המחול האלה יעילות בתיווך הלמידה באמצעות הנחיה בשפה מקצועית – הכוללת מושגים מדויקים, או כאלה הנשענים על שדות ידע אחרים – אנטומיים, דימויים ועוד. תהליך הלמידה המלווה שפה זה מאפשר גם 'רישום' (בכתב או בזיכרון) של מרכיבי התרגיל, ובכך מסייע בתהליכי ההיזכרות וה"שליפה" של רצפי התנועה לצורך ביצועם. רמה זו של "אוריינות תנועתית" (ראו עופר, 2011) אִפשרה שחרור מתלות בהדגמה, ובכך גם שחרור ממיקוד המבט במסך. הלמידה הייתה בעיקרה א־סינכרונית, והתבססה על הנחיות שהועברו מצד המורה ותיעוד הביצוע של התלמיד. המידע המתועד – בין שרשום בכתב או מוקלט בסרטון – הועבר למורה לשם בקרה ומשוב.

השינוי המרכזי בקבוצה זו היה הסבה של חלק משיעורי היטכניקה' (קלאסי, מודרני) לשיעורים בדגש מתודי. שיעורים אלה התמקדו כעת בהתבוננות וניתוח של מרכיבי התרגילים וכתיבתם, יצירת מילון מושגים לשיטה, ניתוח מוזיקלי, חיבור "תרגילי המשך" וכדומה.

גם שיעורי ההדרכה להוראה כלולים, לפחותבחלקם, בקבוצה זו. בשלבים הראשונים התמקדו המדריכים המלווים את הכיתות בליווי קבוצתי ופרטני של הסטודנטים, בעיבוד חוויות הלמידה בתנאי ריחוק, וכן היוו גורם מנשר בין הסטודנטים להנהלת בית הספר. ב"צעד השלישי" בסעיף הבא אציג היבטים נוספים.

שיעורי המחול המעשיים המבוססים שפוט אישיות של המורים ושל הלומדים: בקבוצה זו של שיעורים, המאופיינים באינטראקציה קרובה ונוכחות גופנית־נפשית משותפת באתר הלמידה, בא לידי ביטוי האתגר המרכזי במעבר ללמידה מרחוק. כאן נדרש מהפך של ממש בהתמרה להוראה בתנאים החדשים, והתקיים שיח משותף באשר למה ניתן לקיים, כיצד לעשות זאת, איך להסב את הדרישה כך שתותאם לתנאים הביתיים של כל אחת ואחד מהסטודנטים, האם הסבה למשימה עיונית (צפייה, חקירה ודיווח) עונה על מטרות הקורס, האם נכון ואפשרי לדרוש נוכחות במפגש סינכרוני, וכיו"ב. סוגיות אלה ליוו את הלמידה בתהליך של ניסוי, בדיקה ותקשורת אינטנסיבית עם לומדים ומרצים.

עם פיתוח השיעורים המקוונים והמעבר "להוראה מרחוק" הגיעו גם משובי הסטודנטים: אומנם גילינו שהמחויבות שלנו, המורים, לתהליכי למידה משמעותיים יצרו עניין וסקרנות והעירו היבטים משלימים של למידה שבשגרה לא מגיעים לטפל בהם; אך לצידם, יצרנו – עבור אנשים שרגילים להיות בתנועה זמן רב

במהלך היום־יום – עומס של למידה עיונית, זמנים ארוכים של ישיבה בכיסא וגודש של משימות קריאה וכתיבה. נדרשנו "לחשב מסלול מחדש".

צעד שלישי: התארגנות, יוזמה, שגרה חדשה

תקופה פגרת הפסח אִפשרה פסק זמן בן שבועיים למיפוי, פיתוח תוכנית הוראה מותאמת וארגון מערכת שעות מאוזנת יותר. צוותי המדריכים הפדגוגיים, האמונים בשגרה על ההדרכה להוראה, היוו ציר מרכזי באיסוף המידע מהסטודנטים לגבי אפשרויות הלמידה בבית, וכן בליווי ומעקב אישי אחר סטודנטים שהתקשו לתפקד בתנאים שנוצרו. בהובלת המנהלת האמנותית אורגנה מערכת יומית מגוונת של שיעורי מחול מעשיים, אליה נוספו גם שיעורי ערב ויום שישי, אשר היו פתוחים לכלל הסטודנטים ואף ללומדים מבחוץ – בוגרים, מתעניינים, רקדנים... למרות חוסר הסנכרון שנוצר לעיתים במהלך ההוראה ב"זום" בין הקול לשמע, שולבו המלווים – פסנתרים ומתופפים – גם בליווי השיעורים וגם בהוראה תאורטית של ההיבטים המוזיקליים בלמידת המחול. לאור ההבנה שבחלק מהבטים אין לסטודנטים תנאים מתאימים להשתתף בשיעורים מעשיים סינכרוניים, ניתנה אפשרות בחירה, וחובת השתתפות הוגדרה בלפחות שני שיעורים שבועיים מבין שבעת השיעורים המוצעים. ניהול הזימונים לשיעורים המעשיים המשותפים שהתקיימו באמצעות אפליקציית זום נעשה על ידי מזכירת בית הספר שהוחזרה לעבודה לאחר חל"ת.

עוד בהיבט הארגוני – מונתה "נציגת מערכת" בכל כיתה, הממונה על התקשורת עם המורים למקרה של צורך בשינויים. לבקשת הסטודנטים וחלק מהמרצים, קידמנו השתלמות בתוכנות לעריכת סרטונים, היות שאמצעי זה הפך להיות כלי מרכזי ב"הנשתי" עבודות. במיוחד תרם כלי זה לשיעורים בדגש היצירתי – תיאטרון־מחול, הקומפוזיציה וקונטקט־אימפרוביזציה, וסייע לסטודנטים להגיש תוצרים איכותיים, המשקפים טוב יותר את כוונותיהם.

מערך ההכשרה להוראה – השיעורים העיוניים ב"דרכי הוראה", והמעשיים של "ההתנסות" – הותאמו גם הם לתנאים החדשים. הסטודנטים שאמורים היו לצפות במורים במגמות מחול בתיכונים עברו לצפות במורי בית הספר שלנו, ובאופן בו הם מתאימים את שיעוריהם לתנאים החדשים; התקיימה "הוראת עמיתים" באפליקציית זום, במסגרתה הסטודנטים מלמדים את עמיתיהם לכיתה וזוכים למשוב מצד השותפים והמדריך/ כה, ואף התקיימו שיעורים לילדי בית הספר המאמן (שגם הם נמצאים בבית), אשר זכו להצלחה וברכה. ללמידה העיונית שנמשכה והשיח פדגוגי המלווה, התווסף ההיבט התאמת לימודי מחול ל"למידה מרחוק", כתחום שיש להתמחות בו.

אתגר משמעותי נוסף שניצב בפנינו הינו ההיערכות לשנת הלימודים הבאה. כאן נדרשנו לפיתוח מערך של "אודישן מצולם" ולגיוס קהילת בית הספר – סטודנטים ומרצים – לשיווק באמצעות הרשתות החברתיות, הנעשים כולם בתמיכה ובליווי של הנהלת הפקולטה לאמנויות וגורמי המכללה.

צעד רביעי: קודה; או – לאן מכאן?

טקסט זה נכתב בתחילת חודש מאי. בתקשורת מדווחים על הקלות הדרגתיות בדרישות ה"ריחוק". ברקע התקווה לחזרה לשגרת עבודה בסטודיו ועולה שאלה

מרכזית – אם נוכל לחזור, האם וכיצד נקיים לימודי מחול משמעותיים תוך שמירה על כללי הריחוק, ההימנעות מקרבה ושאר הדרישות המתחייבות מהמצב הקיים..... כמו בשלבים הקודמים, ניתן להעריך שתידרש כאן הרבה יצירתיות והיענות לסוגיות שתעלינה.

ברקע נוכח איום קיומי על פעילותם של מוסדות התרבות בכלל ועולם המחול בכלל. אולם כמוסד לימודי ניתן לערוך סיכום ביניים ולומר כי לצד המכשלות שתוארו כאן, אתגר ההוראה מרחוק הביא גם לרווחים. לצד שכלול והעצמה של התקשורת השוטפת בצוות המורים ובין המורים לסטודנטים, הרווח המרכזי, לדעתי, הינו חידוד ההיבטים האורייניים בהוראה ולמידה: הסטודנטים מצידם נדרשו להתבטא בכתב או בשיחת זום באופן רוטו, מדויק למטרה ותמציתי, מבלי להסתמך על רמזים נוספים בסביבת הלמידה שיסייעו להבהיר את כוונותיהם; מורי מקצועות המחול המעשיים נדרשו גם הם להרחיב ולשכלל את אמצעי ההוראה שהתבססו עד כה בעיקר על למידה מבוססת חיקוי; וכולנו – מורים וסטודנטים נדרשנו להרחיב ולשכלל את המיומנויות הטכנולוגיות, כישורי עיבוד המידע ופיתוח דרכים מגוונות בהוראה ולמידה.

הלוואי ונשכיל להצמיח את ההוראה שלנו גם בשגרה מבלי לאבד את כל אותם יתרונות.

אסיים בתקווה לחזרה מהירה לסטודיו ולאולמות המחול – כלומדים, יוצרים וצופים!

ביבליוגרפיה

Kübler-Ross, E., and Kessler, D. (2005). *On Grief and grieving: Finding the meaning of grief through the ifve stages of loss*. Simon & Schuster Ltd.

בראון, רן, (אפריל, 09 2020), "לא תופתעו לשמוע שלראות מחול על מסך זה לא כמו לראות מחול בהופעה חיה", *הארץ*. נדלה מ־https://www.haaretz.co.il/gallery/dance/review/premium-1.8747321

עופר, שלומית (פברואר, 2011), אוריינות תנועתית. *מחול עכשיו*, 19, 44-49.

ד״ר שלומית עופר מכהנת כראש בית הספר למחול בפקולטה לאמנויות, מכללת סמינר הקיבוצים, ומתמחה בכתב תנועה אשכול־וכמן ו"אוריינות תנועתית", בפיתוח תוכניות לימודים בתנועה ומחול והוראתן בגיל בית הספר היסודי, ובאופני ייצוגי של ידע (תנועתי, ויזואלי). שלומית חברה בקבוצת המחול *"ריקודנטיו"* מיסודה של תרצה ספיר ז"ל. בעברה שימשה שלומית כמדריכה ארצית לפיתוח חשיבה במחול במסגרת הפיקוח על החינוך למחול במשרד החינוך, וכמורה לתנועה ומחול בגיל הרך ובבית הספר היסודי במשך 13 שנה. במסגרת קהילת קיבוצה – מענית – יצרה למעלה מ־20 יצירות סיפור־מחול (Dance-Story).